

ניסיונות אברהם

במסכת אבות (פרק ה, משנה ג) שנינו:
"עשרה ניסיונות נתנסה אברהם אבינו עליו השלום ועמד בכולם, להודיע כמה חבתו של אברהם אבינו עליו השלום".

נתנסה אברהם

השרש **נסה** בקשר לאברהם אבינו מופיע פעם אחת בלבד, בפרשת העקידה "והאלקים נסה את אברהם" (בר' כב א). אף על פי כן מציינת המשנה את המנין "עשרה ניסיונות" בלי לפרט את הניסיונות או את מהותם.¹
הפועל **נסה** במקרא, בהקשר לניסיונות, מופיע בבנין פֻעַל שהוראתו: "בָּחַן, בדק טיב, נאמנות וכדו'..."².
הרמב"ן בפירושו לכתוב: "כי לבעבור **נסות** אתכם בא האלקים" (שמי' כז) כתב: "ועל דעתי הוא ניסיון ממש... וכן כל ניסיון בחינה..."³.
אם אכן משמעות הפועל **נסה** היא 'בדיקה ובחינה לטיב ונאמנות', הרי שבקשר לניסיונות ה' את האדם מתעוררת השאלה: מהי מטרת הניסיון, הן הכול גלוי וידוע לפני הקב"ה?

בשאלה זו דנו חכמינו במדרש בראשית רבה (פרשה נו, סימן ב)⁴:
"ה' צדיק יבחן ורשע ואהב חמס שנאה נפשו" (תהלים יא, ה) אמר ר' יונתן: היוצר הזה אינו בודק קנקנים מרועים, שאינו מספיק להקיש עליהן אחת עד שהוא שוברם. ומה הוא בודק, קנקנים ברודים, שאפילו הוא מקיש עליהם כמה פעמים אינו שוברם. כך אין הקדוש ברוך הוא מנסה את הרשעים אלא את הצדיקים, שנאמר: 'ה' צדיק יבחן'. אמר ר' יוסי בן חנינא: הפשתני הזה בשעה שהוא יודע שהפשתן שלו יפה, כל שהוא כותשה היא משתבחת, וכל שהוא מקיש עליה היא משתמנת; ובשעה שהוא יודע שהפשתן שלו רעה – אינו מספיק להקיש עליה אחת עד שהיא פוקעת. כך אין הקדוש ברוך הוא מנסה אלא את הצדיקים, שנאמר: 'ה' צדיק יבחן'. אמר ר' אלעזר: לבעל הבית שהיה לו שתי פרות, אחת כחה יפה ואחת כחה רעה, על מי הוא נותן את העל, לא על אותה שכחה יפה? כך אין הקדוש ברוך הוא מנסה אלא את הצדיקים, שנאמר: 'ה' צדיק יבחן'".

1. דיון במניין הניסיונות יפורט להלן ובנספח.
2. א' אבן-שושן, קונקורדנציה חדשה לתנ"ך, טור 763, ובניסוח דומה במילונ, עמ' 859.
3. בהמשך פירושו (שם) כתב הרמב"ן משמעויות נוספות: הרגל, חיוזק ואימון ועוד. ויש להעיר כי הרשבי"ם מפרש את הפועל **נסה** בקשר לניסיון העקידה, בהוראת 'עָנַשׁ את אברהם'. עיין שם.
4. הקטע מובא ממהדורת מירקין. הדרשה במקורה נאמרה על נח (בראשית רבה, פרשה לד, סימן ב) ואנשי דור המבול. יסודה של הדרשה בתיבה חָמַס שבפסוק "ואהב חמסי" הרומזת לכתוב "כי מלאה הארץ חמסי" (בר' ו יג).

הנחות היסוד של חכמי המדרש הן שתיים:
א. הניסיון אינו נובע מחוסר ידיעתו של הקב"ה.
ב. הקב"ה מנסה את הצדיקים מתוך אהבתו אותם.

א' קריב מבאר מדרש זה כדלהלן⁵:

"...במקום שמובאים כמה משלים יחד אין זה סתם תוספות מוחשיות אלא כל משל הוא הארה אחרת, גילוי פנים אחר. אף כאן שלושת המשלים לנמשל האחד שלוש תפיסות שונות הן. הרי משל הקנקנים... כך בוחן הקב"ה את הצדיק, היינו מעמידו בנסיון, כדי להבליטו בעולם... במשל הפשתן... צדיק שעובר בכור הנסיון מתעלה על ידי כך... לבסוף, במשל הפרות... הצדיק מתנסה ביסורים כדי לכפר על הדור — — — שלוש תפיסות אלה... שלושה מיני נסיונות שלאחד מתאים משל הקנקנים ולאחד מתאים משל הפשתן ולאחד משל הפרות... נסיון שאדם מתנסה בו מלמד על מעלתו של אדם זה... אפשר לטעות ולחשוב שאברהם אבינו נתנסה נסיון אחר נסיון מפני שעדיין לא היה בחון כל צרכו. לכן מדגישה המשנה, כי אדרבא, הנסיונות המרובים של אברהם מודיעים לנו על חיבתו המרובה לפני המקום".

על חיבתו של אברהם אבינו והקשר לנסיונות כתב החסיד ר' יוסף יעב"ץ בפירושו למשנה: "...שיש לאדם לשעבד ממונו וגופו ואשתו ובניו לעבודתו ית'. כי יש אדם שאשתו חביבה עליו יותר מגופו, ויש גופו מאשתו, ויש בניו מן הכל, ויש ממון מן הכל ומאלו יסתעפו הרבה חלוקים והוא ע"ה נתנסה בכולן"⁶.

במדרש הגדול מובאת הדעה כי קיימת הדרגה בסדרם של הנסיונות, מהקל ביותר לקשה ביותר: "שבחו של אברהם אבינו שנתנסה בעשרה נסיונות כל אחד מהן קשה מחבירו ועמד בכולן"⁷.

עשרה ניסיונות

במשנה הנ"ל אין הנמקה למניין "עשרה". המניין "עשרה" מופיע בפרק חמישי שבמסכת אבות בנושאים שונים: "בעשרה מאמרות נברא העולם" (משנה א), "עשרה דורות מאדם עד נח" (משנה ב) ועוד.

בפרקי דרבי אליעזר מנמק הדרשן את המניין של עשרת הניסיונות שנתנסה אברהם אבינו כנגד התנהגות שלילית של צאצאיו: "וצפוי היה לפניו שעתידין בניו לנסות

5. בספרו "מסוד חכמים — בנתיבי אגדות חז"ל", ירושלים תשל"ו, עמ' 395-396. עיין גם נ' ליבוביץ, עיונים בספר בראשית, ירושלים תשכ"ט, עמ' 133-136.
6. ירושלים (ד"צ), תשנ"ב עמ' 115. ר' אברהם אחי הגר"א מוסיף כי אברהם נתנסה בכל מיני הנסיונות שיכולים להיות בעולם: "בגופו, באשתו, בממונו ובבניו כדי שכל הניסיונות יהיו לנו בתורת ירושה ויקל לנו לעמוד בכל הנסיונות שבעולם" (בפירושו למשנה).
7. מהדורת מרגליות, ירושלים תשי"ז, עמ' שמח. הנוסח הסותר — "הנסיון הראשון זה הטלטול (לך-לך מארצך) שהוא קשה מן הכל" (שם, עמ' רטו-רטז) — הוא גרסה משובשת מנוסח דומה שמופיע בפרקי דרבי אליעזר (פרק כו): "הטלטול קשה לאדם יותר מכלי", או שמא הדעה שבעמ' שמח מפי חכם אחר נאמרה, שכן מדרש הגדול הינו לקט דרשות שנערכו למדרש אחד.

להקדוש ברוך הוא עשרה נסיונות, והקדים רפואה למכתם⁸. לפי גישת המדרש כאן, מעשי האבות מושפעים ממעשים עתידיים של בניהם⁹.

באבות דרבי נתן מובא: "כנגד עשרה נסיונות שנתנסה אברהם אבינו ובכולם נמצא שלם, כנגדן עשה הקב"ה עשרה נסים לבניו במצרים, כנגדן הביא הקב"ה עשר מכות [על המצרים במצרים]. כנגדן נעשו לישראל עשרה נסים על הים. כנגדן הביא עשר מכות על המצריים בים"¹⁰. לפי גישת המדרש כאן האבות במעשיהם מעניקים זכויות לבניהם. גישה זו שכיחה מאוד בפירוש רש"י לספר בראשית¹¹.

בשונה מרש"י, המפרש את מעשי האבות בהיבט הערכי שלהם, מתבארים מעשי האבות כרמזים לתולדות עם ישראל לדורותיו, וכך מצינו בבראשית רבה (פרשה מ, סימן ו): "ר' פינחס בשם ר' הושעיא רבה אמר: אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם אבינו, צא וכבוש את הדרך לפני בניך, את מוצא כל מה שכתוב באברהם – כתוב בבניו. באברהם כתיב 'ויהי רעב בארץ' (ברי' י ו) בישראל כתיב 'כי זה שנתיים הרעב' (ברי' ו) מהו..."¹². רמב"ן, בפירושו לתורה, מרחיב את דברי המדרש בכתובים רבים. האבות נביאים הם, חיהם מהווים מעשים סמליים-נבואיים לקורות בניהם, וכך כתב בפירושו לברי' י ו: "אומר לך כלל תבין אותו בכל הפרשיות הבאות בענין אברהם יצחק ויעקב. והוא ענין גדול הזכירוהו רבותיו בדרך קצרה ואמרו, כל מה שאירע לאבות סימן לבנים, ולכן יאריכו הכתובים בסיפור המסעות וחפירת הבארות ושאר המקרים, ויחשוב החושב בהם כאילו הם דברים מיותרים אין בהם תועלת, וכולם באים ללמד על העתיד, כי כאשר יבוא המקרה לנביא משלושת האבות יתבונן ממנו הדבר הנגזר לבא לזרעו... ולכן החזיק הקב"ה את אברהם בארץ ועשה לו דמיונות בכל העתיד להעשות בזרעו, והבן זה"¹³.

פירוטם של עשרת הניסיונות אינו נמצא אצל מפרשי התורה, שכן אין זה מענייניו של המפרש לפרט את עשרת הניסיונות. לעומת זאת פרשני המשנה שבמסכת אבות חייבים לפרש את הנוסח "עשרה נסיונות" המצוי במשנה. פירוטם של הניסיונות קשור לשתי שאלות:

מהו ניסיון: האם יש למנות ניסיון ע"פ מדרשים? יי ליכט כותב: "לפי המקרא מנסה האל את האדם כדי לדעת אם ישמור את מצוותיו או לא... הניסיון המקראי הוא חד-פעמי; צרה מסויימת באה על האדם, כדי לברר כיצד יגיב בנסיונות מסויימות דווקא, ולאחר שהוא מגיב באחת משתי הדרכים שלפניו מסתיים הניסיון..."¹⁴.

8. במהדורה המנוקדת, ירושלים תשל"ג, פרק כו. וקרוב לדעה זו במדרש תנחומא (מהדורה מנוקדת), פרשת וירא, עמ' צא: דניאל, חנניה, מישאל ועזריה יודעים כי יצליחו לעמוד בניסיון, מפני "שאנו מבני בניו של אותו צדיק שנתנסה בעשרה נסיונות, שמא זכותו תעמוד לנו..."

9. לגישה זו כמה דוגמאות בפירוש רש"י לתורה, כגון: "וירדף עד דן" (ברי' יד יד) – "שם תשש כוחו שראה שעתידין בניו להעמיד שם עגל".

10. נוסח א (מהדורת שכטר), פרק לג. וראה הערת המהדיר על אתר.

11. ראה בפירושו לבר' ו "יעד מקום שכס – להתפלל על בני יעקב כשיבואו להלחם בשכס"; יב ח (ד"ה "ויבן שם מזבחי") ועוד.

12. ובמדרש תנחומא (לך-לך, סימן ט): "סימן נתן לו הקב"ה לאברהם שכל מה שאירע לו אירע לבניו".

13. רמב"ן חוזר על רעיון זה בדרשתו "תורת ה' תמימה" (בתוך: כתביו, מהדורת ח"ד שעוועל, כרך א, עמ' קעד), ושם גם הוסיף "...התחיל בסיפור אברהם בענין ההשגחה של השכר והגמול, והתחיל לספר קורותיו וללמד מעלתו בעשר נסיונות, כי דבר טוב לנביאים, שכתבו העמל שנושאין הצדיקים לכבוד בוראם וכתבו השכר שהוא משלם להם ולזרעם אחריהם, כי בזה יתעוררו הלבבות לבורא... ולזה האריך כל כך במעשה האבות... אבל מצאתי בבראשית רבה ענין מתרץ כל זה, אמרו כל מה שאירע לאבות סימן לבנים..."

14. בספרו "הניסיון במקרא וביהדות של תקופת הבית השני", ירושלים תשל"ג, עמ' 71.

בפירוט עשרת הניסיונות נחלקו זעות המונים. הרמב"ם בפירושו למשנה קבע "העשרה ניסיונות שנתנסה אברהם אבינו הם כולם מפורשים בתורה", ולכן בפירוטם של הניסיונות הוא מציין רק את הכתובים בתורה שבכתב. לעומת הרמב"ם מונים בעלי המדרש, וכן רש"י והמאירי, סיפורים המופיעים במדרש ובספרות חז"ל¹⁵.

ניסיונות אברהם

מ"ד קאסוטו	רבנו יונה	הרמב"ם	המאירי	פרקי דרבי אליעזר
לך-לך מארצך	כבשן האש	לך-לך מארצך	בריתנו וכבשן האש	1. בריחתו מנמרוד
הרעב וסכנת שרה	לך-לך מארצך	הרעב בכנען	לך-לך מארצך	2. כבשן האש
הפרידה מלוט	הרעב בכנען	שרה בבית פרעה	ברית בין הבתרים*	3. לך-לך מארצך
לוט בסכנה	שרה בבית פרעה	מלחמת המלכים	הרעב בכנען	4. הרעב בכנען
סכנת אבדן בן	מלחמת המלכים	לקיחת הגר לאישה	שרה בבית פרעה	5. שרה בבית פרעה
ברית המילה	ברית המילה	ברית המילה	מלחמת המלכים	6. מלחמת המלכים
לוט בסכנת סדום	שרה בבית אבימלך	שרה בבית המלך	ברית המילה	7. ברית בין הבתרים
הפרידה מהגר	גירוש הגר	גירוש הגר	שרה בבית אבימלך	8. ברית המילה
וישמעאל	וישמעאל			
שרה בסכנת אבימלך	עקידת יצחק	גירוש ישמעאל	גירוש הגר	9. גירוש הגר
עקידת יצחק	קבורת שרה	עקידת יצחק	וישמעאל	10. עקידת יצחק

הערות

- רש"י מונה כפרקי דרבי אליעזר.
- ר"ע מברטנורא מונה כהמאירי, פרט למיקומו של ניסיון ברית בין הבתרים.
- מדרש החפץ מונה כרמב"ם.
- החסיד ר' יוסף יעב"ץ מונה כרבנו יונה.

משה דוד קאסוטו מפרט את עשרת הניסיונות ומציין את ההקבלה שביניהם. לדעת קאסוטו, בין הניסיונות קיימת הקבלה כיאסטית¹⁶:
 "הניסיון האחרון מקביל לראשון (לך לך מארצך וגוי; ולך לך אל ארץ המוריה וגוי; שם מצוות הפרידה מן האב, וכאן מצוות הפרידה מן הבן; בשתי האפיזודות ברכות והבטחות דומות אלו לאלו בתכנון ובביטוייהן); זוג הניסיונות שלפני האחרון מקביל לזוג

15. ראה פירוטם בטבלה המשווה שבנספח. ומעניינת הערתו של רבנו יונה שכתב בפירושו למסכת אבות בענין הניסיונות: "הראשון – אור כשדים, שהפילו נמרוד לכבשן ונצל. וזה אינו מפורש בתורה, רק מדברי קבלה (=מסורת הדורות) הוא ויש לנו רמז לדבר בתורה, שקדם פרשת 'לך לך מארצך' נזכר למעלה שני פעמים **אור כשדים** (ברי' יא כח-לא), להודיע כי שבביל אותו הניסיון שעמד בו הבטיחו השם יתברך להביאו אל הארץ, כדכתיב 'אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים... וכו' – כאן מפורש ניסיון אור כשדים והשכר לצדו...". גם ר' יצחק (נה בפירושו פעמון זהב המפרט בניסיונות כדעת רבנו מאיר "הם מפורשים בתורה" (בפירושו למסכת אבות, הוצ' תורת אבות, בני ברק, תש"ד). הערה דומה ותמציתית יותר כתב המאירי: "וכולם הוזכרו בכתוב", והוא כתב על עניין נמרוד וכבשן האש "וזהו מקובל" (פירושי רבינו המאירי, ירושלים תשל"א, עמ' פב). מבין מפרשי המקרא, מ"ד קסוטו מפרט את עשרת הניסיונות אע"פ שאין זה קשור ישירות לפרשנות הכתוב. יפורט להלן.

16. פירוטם ומזהותם בפירושו לספר בראשית (אברהם וארץ היעוד), עמ' 201-202. ההקבלה הכיאסטית שכיחה מאוד בספרות המקרא: בתוך פסוק – "שופך דם האדם – באדם דמו ישפך" (ברי' טו, ו), בפרשה שלמה, ראה פרשת העקידה בפירוש התנ"ך שבסדרת "עולם התנ"ך" ועוד.

הנסיגות שאחר הראשון (שם סכנת שרי אצל פרעה ופרידה מלוט; כאן סכנת שרה אצל אבימלך ופרידה מהגר ומישמעאל; גם שם וגם כאן ייסוד מקדש וקריאה בשם ה'); האפיזודה השביעית מקבילה לרביעית (בשתייהן סכנת לוט והצלתו); וכן האפיזודה השישית מקבילה לחמישית (שתייהן נוגעות לישמעאל וליצחק)."

לעניין נראה שיש למנות את פרשת קניית מערת המכפלה לקבורת שרה כאחד מעשרת הניסיונות שנתנסה בהם אברהם אבינו. קבורת שרה וקניית המערה מופיעות כניסיון אצל מפרשי המשנה רבינו יונה ור' עובדיה מברטרנורא. יסודו של רעיון זה קדום מאוד ומצוי בספר היובלים (פרק יז)¹⁷, ובתלמוד בבלי (סנהדרין קיט ע"א)¹⁸.

"ועל דבר זה נענש משה רבינו, שנאמר 'ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה'. אמר לו הקדוש ברוך הוא: 'חבל על דאבדין ולא משתכחין! הרי כמה פעמים נגליתי על אברהם יצחק ויעקב באל שדי, ולא הרהרו על מדותי, ולא אמרו לי מה שמך. אמרתי לאברהם 'קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה', בקש מקום לקבור את שרה – ולא מצא, עד שקנה בארבע מאות שקל כסף, ולא הרהר על מדותי".

הניסיונות של עקידת יצחק וקבורת שרה נבדלים מהניסיונות שקדמו להם בכך שהם מנוגדים להבטחה-ברכה אלוקית שקדמה להם.

צו העקידה מנוגד להבטחת הזרע, כפי שעמדו על כך חכמי המדרש (בראשית רבה, פרשה נו): "...בש"ר יוחנן, אמר לפניו: רבון כל העולמים, משעה שאמרת לי 'קח נא את בנך את יחידך' היה לי להשיב, אתמול אמרת לי 'כי ביצחק יקרא לך זרע', עכשו את אמרת לי 'קח נא', חס ושלום לא עשיתי כן אלא כבשתי רחמי לעשות רצונך, כך יהי רצון מלפניך ה' אלקינו בשעה שיהיו בניו של יצחק באים לידי צרה תזכור להם אותה העקידה ותימלא עליהם רחמים"¹⁹.

ניסיון קבורת שרה מנוגד להבטחת הארץ, וכך מצינו במדרש הגדול: "בוא וראה ענותנותו של אברהם אבינו שהבטיחו הקב"ה לתת לו ולזרעו את הארץ עד עולם ועכשו לא מצא מקום קבורה אלא בדמים ולא הרהר אחר מדותיו של הקב"ה ולא קרא תיגר..."²⁰.

ברכה והבטחה

אודות שבעת נאומי ההבטחה-הברכה האלקית לאברהם כתב מ"ד קאסוטו:
"א) הראשון, שהושמע לו בחרן (י"ב, ב'ג') כולל שבע לשונות של ברכה (על הפרטים נעמוד בהמשך פירושו).

ב) השני (י"ב, ז'): לזרעך אתן את הארץ הזאת) מבאר ומפרט במלים קצרות שתי נקודות חשובות של ההבטחה הראשונה: זרע של קיימא וקניין הארץ.

17. מהדורת מ' גולדמאן, בתוך: הספרים החיצוניים (כהנא), ד"צ ירושלים תש"ל. הקטע מובא בנספח שבשולי המאמר.

18. ראה מקבילות במסורת הש"ס על אתר ובמדרש שמות רבה, פרשה ו, סימן ב.

19. ראה המקבילות בתורה שלמה לבראשית כב (סימן קסא). על חומרת ניסיון העקידה ראה להלן.

20. מהדורת מרגליות על אתר (עמ' ספב), ובהערות המהדיר מובאות המקבילות. ראה גם בפירושו הרמב"ן לבראשית ובהערה 18 לעיל.

- ג) השלישי (י"ג, י"ד-י"ז) מרחיב ומבאר עוד יותר את יעוד הארץ ומאשר את יעוד הזרע.
- ד) הרביעי, הוא ההתגלות של ברית בין הבתרים (פרק ט"ו), מרחיב ומבאר את יעוד הזרע וקובע זמן לקניין הארץ.
- ה) החמישי (פרק י"ז, פרשת המילה) מבשר שלא עם אחד בלבד, אלא המון גוים יצא מאברם, ושבריתו של ה' תתקיים במיוחד בבן שיולד לו משרה.
- ו) השישי (פרק י"ח) מבשר שבעוד שנה אחת תלד לו שרה בן זה.
- ז) השביעי, הרחב מכולם והנשגב שבכולם, שנאמר לו לאברהם אחר העקידה (כ"ב, ט"ז-י"ח) כולל שוב, כראשון, שבע לשונות של ברכה²¹.

ניסיונות אברהם – הצעה חדשה

לעניין נראה למנות את ניסיונות אברהם על-פי המיון הזה:

ניסיון שבה כצו מאת האל (וסימונו □)

ניסיון שהוא מצב – אירוע מסוים (וסימונו ☆).

1. לך-לך מארצך	6. ברית המילה
2. הרעב בכנען	7. שרה בבית אבימלך
3. ריב הרועים	8. גירוש הגר וישמעאל
4. מלחמת המלכים	9. עקידת יצחק
5. גירוש הגר	10. קבורת שרה

הניסיונות הם אלה:

□ 1. "לך-לך מארצך" (ברי יב א).

זהו ניסיונו הראשון של אברהם אבינו. עצם ההליכה והטלטול "אל הארץ אשר אראך" הוא הניסיון. בניסיון זה ה' מבטיחו בשבע לשונות של ברכה "ואעשך לגוי גדול, ואברכך... ונברכו בך כל משפחת האדמה" (שם ב-ג). אברהם עומד בניסיון "כאשר דבר אליו ה'..." (שם ד). בעקבות עמידתו בניסיון זוכה אברהם להתגלות ה' בארץ כנען ובהתגלות זו ה' מבשרו "לזרעך אתן את הארץ הזאת" (שם ז).

☆ 2. הרעב בכנען (ברי יב כ).

זהו ניסיונו השני של אברהם, רעב בארץ שאליה הגיע. האם יישאר בארץ ויבטח בה' או יעזוב אל ארץ אחרת. אברהם יורד למצרים ואשתו עומדת בסכנה כי נלקחה לבית פרעה. כיצד נעריך את עמידתו של אברהם בניסיון זה? נראה לומר כי אברהם מעד אך ידע לחזור לנקודת המוצא. כלומר, בניסיון הראשון כתוב שלאחר התגלות ה' והבטחת הארץ והזרע אברהם נודד בארץ, ובין פעולותיו: "ויעתק משם ההרה מקדם לבית אל ויט אהלה, בית אל מים והעי מקדם, ויבן שם מזבח לה' ויקרא בשם ה'" (שם ח). לכאורה תיאור הקמת המזבח השני מיותר, אבל לאחר שובו של אברהם ממצרים נאמר שהוא שב למסעיו כדלהלן: "וילך למסעיו מנגב ועד בית אל עד המקום אשר היה שם אהלה בתחלה, בין בית אל ובין העי: אל מקום המזבח אשר עשה שם בראשונה ויקרא שם

21. הנייל, הערה 16, עמ' 203.

אברהם בשם ה' (יג ג-ד). הפרטים המרובים שבחזרתו באים ללמדנו שנוסף לכך שאברהם חזר לנקודת המוצא הגיאוגרפית הוא חזר למדרגתו הרוחנית הגבוהה, "ויקרא בשם ה'".

☆ **3. ריב הרועים** (ברי' יג יד-ז).

לאחר השיבה ממצרים יחד עם לוט בן אחיו הארץ אינה מספיקה להם. מפני דרכי שלום נאלץ אברהם לוותר על הארץ שהובטחה לו, שכן ניתנה ללוט האפשרות לבחור לו כל מקום שיחפוץ. אברהם עומד בניסיון שבעקבותיו באה התגלות ה' שבה מתחדשות ומתחזקות הבטחות הארץ והזרע.

☆ **4. מלחמת המלכים** (ברי' יד א-ט).

לאחר שנפרדו אברהם ולוט, התרחשה מלחמת המלכים שבה לוט נופל בשבי. אברהם, בהיחלצו להצלת בן אחיו, מסכן את חייו ועתידו, במלחמה קשה שחורגת אל מחוץ לגבולות ארץ ישראל.

ההבטחה האלוקית הבאה "אחר הדברים האלה" היא כפולה ומפורטת מאוד: בפרק טו²² פורטו הבטחת הזרע "כה יהיה זרעך" (פסוקים א-ו) והבטחת הארץ בברית מיוחדת – בין הבתרים (פסוקים ז-כא). הבטחה זו היא האמצעית (הרביעית) מתוך שבע התגלויות ה' לאברהם.

☆ **5. גירושה של הגר** (ברי' יד א-ט).

לאחר מלחמת המלכים עדיין לא מומשה הבטחת הזרע. הצעתה של שרה שאברהם יבוא אל הגר היא ניסיון, כדעת הרמב"ם. יתר על כן, גירושה של הגר כאשר היא בהריון מעצים את הניסיון, שכן אברהם מתלבט בשאלה שמא הילד (המגורש עתה עם אמו) הוא ההבטחה האלוקית, והוא מסלקה מביטו. וכאן, כתוצאה משלום בית עתיד זרעו הוא בסכנה, כפי שהייתה סכנה להבטחת הארץ בריב הרועים. אברהם עומד בניסיון, ובעקבותיו באה ההבטחה האלוקית לזרע משרה, וכי הבן המובטח הוא יצחק.

□ **6. ברית המילה** (ברי' יז י-יד).

לאחר שעמד אברהם אבינו בניסיון עם הגר, מתנה ה' את הבטחות הזרע והארץ בקיום הצו האלוקי שהוא ניסיון ברית המילה לעת זקנותו. בעקבות ניסיון ברית המילה זוכה אברהם להבטחת האל באמצעות ביקור המלאכים בביתו והברכה שבייעוד: "ואברהם היו יהיה לגוי גדול... כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו" וגוי (יח יח-יט)²³.

☆ **7. שרה בבית אבימלך** (ברי' כ' ב-יח).

לאחר שהובטח לאברהם כי זרעו הנבחר ייולד משרה, שוב נמצאת שרה בסכנה של מלך זר, והפעם בתחומי ארץ ישראל: מלך גרר. בפרשה זו, שדמיון לה עם פרשת שרה

22. חלוקות הדעות על מיקומו הכרונולוגי של מעמד ברית בין הבתרים. לדעת סדר עולם רבה: "אברהם אבינו היה בשעה שנדבר עמו בין הבתרים בן ע' שנה... לאחר שנדבר עמו ירד לחרון ועשה שם חמש שנים ושבעים, שנא' 'ואברהם בן חמש ושבעים שנה בצאתו מחרון...' (מהד' ויינשטאק, 'ירושלים תשט"ז, עמ' לה-לו).

23. צריך עיון אם גילוי ה' לאברהם אודות העונש הצפוי לאנשי סדום ועמורה הוא בבחינת ניסיון, שכן איך יגיב "אב המון גויים" (יז ה) בשמעו זאת? האם רצוי שיתפלל כפי שנהג אברהם? האם רצוי שיתעלם מגורלם הצפוי, שכן אנשי סדום רעים וחטאים.

בבית פרעה שבמצרים (יב י-כ), מתפלל אברהם לרפואת אבימלך ובני ביתו, הגשמה חלקית להבטחת ה' הקודמת: "ונברכו בו כל גויי הארץ" (יח יח).

□ 8. גירוש הגר וישמעאל (ברי כא יד-טו).

לאחר שחלפה סכנת שרה בבית אבימלך הרתה שרה. לידת יצחק גורמת למתח בבית אברהם. דרישת שרה מאברהם "גרש האמה הזאת ואת בנה" (כא י) נתמכת בצו האל "כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקלה" (שם יב). צו האל הוא ניסיון לאברהם, ואברהם אכן שומע בקולו²⁴.

□ 9. עקידת יצחק (ברי כב א-יט).

כאמור, רק בפרשת העקידה מופיע הפועל נסה, כך שברור לנו שצו עקידת יצחק ניסיון הוא. אבל מהי מהותו של הניסיון? במה הצו נחשב לניסיון? לבירור מהות הניסיון של צו העקידה כמה תשובות:

(א) הצו לעקידת הבן ניתן ללא הבטחת תמורה כלשהי.

(ב) הצו לעקידת יצחק נוגד את ההבטחה האלוקית "כי ביצחק יקרא לך זרעי", כאמור לעיל²⁵.

(ג) יש הרואים בצו האל לעקידת יצחק אנטי-תורה לעבודה זרה. וכך כתב הרב סולובייצ'יק: "...התורה מלמדת אותנו לאהוב אהבה עזה את בנינו... אבל יחד עם זאת באה כמדומה העקידה ללמד לדורות כי אסור שזירה זו של אהבת בניס תיהפך לשיעבוד מוחלט, לעבודה זרה"²⁶.

(ד) על התלבטותו של אברהם בעקבות הצו לעקוד את בנו כתב חזקוני: "אע"פ שנאמר לאברהם כי ביצחק יקרא לך זרעי (כא יב) ירא היה שמא יהא יצחק נשחט. אמר: שמא שכב יצחק עם אשה קודם העקידה והוליד בן או בת ונמצא מקויים: כי ביצחק יקרא לך זרעי..."²⁷.

לאחר שעמד בניסיון זוכה אברהם להבטחה-ברכה מיוחדת שתובהר להלן.

★ 10. קבורת שרה (ברי כג ב-כ).

קבורת שרה אף היא ניסיון, כאמור לעיל. וכך מפרש רמב"ן בעקבות חז"ל: "ורבותינו אמרו שגם זה מן הניסיונות של אברהם, שבקש מקום לקבור את שרה ולא מצא עד שקנה אותו" (כג יט). בעקבות עמידתו בניסיון זכה שבחיי יקום בו "ואגדלה שמך" (יב ב), שכן אנשי חברון קראוהו "נשיא אלקים אתה בתוכנו" (כג ו)²⁸.

24. צריך עיון אם הברית עם אבימלך היא ניסיון לאברהם, ואם נכשל בו, כדעת רש"י בפירושו לפרק כב א.

25. ויפס דברי המדרש המובאים ברש"י לבראשית כב ה: "נלכה עד כה... ומדרש אגדה אראה עד היכן הוא מה שאמר לי המקום יכה יהיה זרעך...", כלומר הצו סותר את הבטחת הזרע. וראה עוד בתורה שלמה, פרק כב, סימן קסא, ובמקבילות. יסודה של הדרשה ברש"י מבראשית רבה (פרשה נו, סימן ב): "אמר רבי יהושע בן לוי: נלך ונראה מה יהיה בסופו של יכה...".

26. בספרו "על התשובה", כתב וערך פי פלאי, ירושלים תשל"ז, עמ' 140. סיוע לרעיון זה מהמילה המנחה "הנני" (=ציינת מלאה לקול הקורא) בפרק כב. תיבה זו נאמרת שלוש פעמים מפי אברהם אבינו לפי סדר זה: לקריאת ה' (פסוק א), לקריאת יצחק (פסוק ז), לקול מלאך ה' (פסוק יא).

27. בפירושו על אתר בחומש "תורת חיים".

28. ע"פ פירוש הרמב"ן לברי כג יט.

בין הבטחה וברכה לניסיון

למול עשרת הניסיונות שנתנסה בהם אברהם אבינו רק שבע הבטחות-ברכות מרמזות על עמידתו בניסיון. הכיצד נסביר את לשון המשנה "ועמד בכולם"²⁹?

נראה שיש ליישב לשון זה של "ועמד בכולם" בכך שהניסיונות שנתנסה בהם אברהם אבינו העלוהו במדרגות האמונה. בראשיתן היה הניסיון קל יחסית, ובהדרגה החמירו הניסיונות עד לניסיונות העקידה וקבורת שרה.

במקביל לניסיונות, כאשר עמד אברהם בניסיון בא "איתות" מהקב"ה על ידי לשונות הברכה וההבטחה. גם כאן הברכות וההבטחות הלכו וגברו ככל שעלה אברהם במעלות הניסיונות. עלייתו של אברהם בניסיונות באה לידי ביטוי הן בחומרת הניסיון והן בשכר, המותנה בנתינת צו הניסיון או המצב שהוא בבחינת ניסיון לאברהם.

בניסיון הראשון – "לך לך מארצך" – מבטיחו ה' בשבע לשונות של ברכה, כמפורט בפרק יב ב-ג. ואח"כ הבטחה מצומצמת (פסוק ז). לעומת זאת, בניסיון העקידה – עם מתן הצו לעקוד את יצחק אין שוב נימוק, שכר וכדו', אך לאחר שעמד בניסיון באה ההבטחה עם שבועת ה' (ברי' כב טז-יח)³⁰.

אין הכרח לומר שבאותם מקומות שבהם אין הבטחה-ברכה אלוקית לאחר הניסיון אברהם נכשל.

לאחר הניסיון השני (הרעב בארץ) – אברהם שב למדרגתו הרוחנית, כפי שהיה קודם לציאתו מארץ כנען.

לאחר הניסיון האחרון (קבורת שרה) – זוכה אברהם אבינו שההבטחה "ואגדלה שמך" (יב ב) נתגשמה בחייו בפיהם של אנשי חברון.

ניסיונות אברהם – הבטחה וברכה

שבע פעמים מתגלה ה' לאברהם אבינו עם ברכת-הבטחה. בהבטחה-ברכה שניתנת לאברהם עם הצו האלוקי הראשון ישנן שבע לשונות ברכה. הבטחות אלו מתמעטות והולכות עד ביטולן המוחלט, שכן אברהם נתעלה במעלות האמונה והוא עובד את בוראו שלא על מנת לקבל פרס:

בניסיון הראשון: עם מתן הצו האלוקי נלווית הבטחה-ברכה עם שבע לשונות ברכה, ולאחר שעמד בניסיון באה הבטחה-ברכה אלוקית קצרה ביותר "לזרעך אתן את הארץ הזאת".

בניסיון העקידה, עם מתן הצו – אין הנמקה, אך הברכה-הבטחה לאחר שעמד בניסיון גדולה היא.

בניסיון קבורת שרה אין התגלות אלוקית, אך הברכה שם היא התגשמות ההבטחה-ברכה שנאמרה לאברהם בניסיון הראשון "ואברכה מברכך", שבאה לידי ביטוי בדברי אנשי חת לאברהם "נשיא אלקים אתה בתוכנו". זהו "ואגדלה שמך" עם "מברכך ברוך".

לאחר עמידה בניסיון ועלייה במעלת האמונה תבוא הבטחה-ברכה אלוקית. לאחר הניסיון הראשון היא מצומצמת, והיא עולה ומתעצמת ככל שיעלה במעלות האמונה.

29. שאלה בפני עצמה היא: הערַכְתָּ מעשי אבות – כיצד? שאלה זו מחייבת דיון נפרד.

30. רמב"ן בפירושו על אתר וכן ביתר התגלויות ה' לאברהם מבליט ייחודה של ברכה והבטחה. עיי"ש.

”ומצאת את לבו נאמן לפניך”

הלויים כך הם אומרים בתפילתם: ”אתה הוא ה' האלקים אשר בחרת באברהם והוצאתו מאור כשדים ושמת שמו אברהם, ומצאת את לבו נאמן לפניך. וזכרת עמו הברית לתת את ארץ... לתת לזרעו ותקם את דבריך...” (נח' ט ז-ח).

ואכן, כנגד שני הניסיונות האחרונים שעמד בהם אברהם אבינו מעניקים לבנו זכות אבות מדי יום ביומו.

פרשת העקידה

פרשת העקידה נאמרת מדי יום בכל קהילות ישראל. קודם פרשת העקידה מקדימים: ”אלהינו ואלהי אבותינו זכרנו בזכרון טוב לפניך ופקדנו בפקדת ישועה ורחמים משמי שמי קדם וזכר לנו ה' אלהינו אהבת הקדמונים אברהם יצחק וישראל עבדיך את הברית ואת החסד ואת השבועה שנשבעת לאברהם אבינו בהר המוריה ואת העקדה שעקד את יצחק בנו על גבי המזבח ככתוב בתורתך:”

ולאחר פרשת העקידה מובאת הבקשה (בחלקה כאן):

”רבנו של עולם כמו שכבש אברהם אבינו את רחמי מעל בן יחידו לעשות רצונך בלבב שלם כן יכבשו רחמיך את כעסך מעלינו ויגלו רחמיך על מדותיך ותתנהג עמנו ה' אלהינו במדת החסד ובמדת הרחמים ותכנס אתנו לפני משורת הדין ובטובך הגדול ישוב תרון אפך מעמך ומעריך ומארצך ומנחלתך. וקים לנו ה' אלהינו את הדבר שהבטחתנו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור.”

מגן אברהם

גם בתפילת העמידה, הידועה גם בשם תפילת שמונה עשרה, הברכה הראשונה, היא **אבות** שחתימתה במילים **מגן אברהם**. אברהם זכה, וכן האבות, מפני שעמדו בניסיונות כמסופר בסנהדרין (קז ע"א):

”אמר רב יהודה אמר רב: לעולם אל יביא אדם עצמו לידי נסיון, שהרי דוד מלך ישראל הביא עצמו לידי נסיון ונכשל. אמר לפניו: רבנו של עולם, מפני מה אומרים 'אלקי אברהם אלקי יצחק ואלקי יעקב' ואין אומרים אלהי דוד? – אמר: אינהו מינסו לי, ואת לא מינסית לי, אמר לפניו: רבנו של עולם, בחנני ונסני, שנאמר 'בחנני ה' ונסני' (תה' כו ב)...”³¹

על חשיבות ברכת אבות – מגן אברהם ניתן ללמוד מהלכות התפילה כפי שפסק הרמב"ם בהלכות תפילה (פרק י הלכה א): ”מי שהתפלל ולא כיון את לבו יחזור ויתפלל בכוונה. ואם כיון את לבו בברכה ראשונה (=אבות) שוב אינו צריך...”. וכן כתב הטור: ”יראה אפי' כיון בכולן ולא כיון באבות צריך לחזור ולהתפלל”. בעבותיהם פסק מרן בעל

31. נחמה פורתא לדוד בברכת ההפטרות **מגן דוד**, אשר אין לו קשר עם הצורה הגראפית שהפכה בשלהי המאה הייט כסמל יהודי, כפי שכבר כתב ג' שלום באנציקלופדיה העברית, ערך **מגן דוד**, ושם ספרות.

השולחן ערוך (הלכות תפילה, סימן קא): "המתפלל צריך שיכוין בכל הברכות, ואב אינו יכול לכוין בכולם, לפחות יכוין באבות, ואם לא כיון באבות אע"פ שכיון בכל השאר יחזור ויתפלל".³²

וזכות האבות תעמוד לבניהם ויקוימו בימינו ההבטחות שניתנו לאבות בבחינת "ומקיים אמונתו לישני עפ"ר", אכ"ר.

נספח

הניסיונות שנתנסה אברהם

במקורות דלהלן מפורטים הניסיונות, אבל אין נמצאים בהם עשרה ניסיונות במספר מדויק.

1. ספר היובלים

(פרק יז): "ואלקים ידע כי נאמן אברהם בכל צרה אשר יאמר אליו כי נסהו בארצו וברעב וינסהו בעשרת המלכים וינסהו עוד באשתו בהלקחה ממנו ובמילה וינסהו בישמעאל ובהגר אמתו כאשר שלחם ובכל אשר נסהו נמצא נאמן ולא קצרה רוחו ולא בושש לעשות כי נאמן היה ואוהב את ה'".

(פרק יט): "ובשנה הראשונה אשר בשבוע השלישי אשר ביובל הזה כלו ימי חיי שרה ותמת בחברון: וילך אברהם לבכותה ולקברה וינסהו התארך רוחו אם יחטא באמרי פיו... וזה הניסיון העשירי אשר נסה בו אברהם וימצא נאמן וארך רוח: ולא דבר דָּבָר על אודות הדברים אשר בארץ אשר אמר ה' לתתה לו ולזרעו אחריו...".

2. אבות דרבי נתן, נוסח א (פרק לג):

"עשרה ניסיונות נתנסה אברהם אבינו לפני הקב"ה ובכולן נמצא שלם. אלו הן שנים בלך לך. ב' בשני בניו. ב' בשתי נשיו. אחד עם המלכים, ואחד בין הבתרים. ואחד באור כשדים, ואחד בברית מילה".

3. אבות דרבי נתן, נוסח ב (פרק לו):

"עשרה ניסיונות נתנסה אברהם אבינו [ועמד בכולם] להודיע כמה היא גדולתו של אברהם אבינו ואלו הן [באור כשדים] לך לך מארצך וממולדתך. ביציאת חרן ויהי רעב בארץ. ושנים בשרה [אחד בפרעה ואחד באבימלך] ואחד של מילה ושל בתרים ושל יצחק ושל ישמעאל".

הערת המהדיר שכטר: "והנה לא ימצאו כאן רק ט' ועי' נו"א (=נוסח א') ובהערות שם אות ה, ועי' במגן אבות שנראה שהנוסחא לפניו באדר"נ היתה משונה קצת עי"ש".

32. ויש להעיר כי הרמ"א מקל בעניין זה, בכתבו שם: "והאידינא אין חוזרין בשביל חסרון כוונה, שאף בחזרה קרוב הוא שלא יכוין אם כן למה וחזיר". ראה גם "ביאור הלכה" על אתר.

4. מדרש שוחר טוב לתהלים, מזמור יח:

"די"א האל תמים דרכו זה אברהם שנאמר 'התהלך לפני והיה תמים'. אמרת הי צרופה, שצרפו הקב"ה בעשר נסיונות. ואלו הן כשירד לתוך כבשן האש שנאמר אני הי אשר הוצאתיך מאור כשדים, שנים כשאמר לו 'לך לך', ושנים בשרה, בהגר 'באנא אל שפחתי, ובישמעאל 'גרש האמה הזאת', ובמלכים 'וירק את חניכיו', ובמילה שאמר לו הקב"ה 'התהלך לפני והיה תמים', ובין הבתרים כשראה המלכיות משעבדות לבניו, וביצחק 'קח נא את בנך את יחידך', הוי 'אמרת הי צרופה מגן הוא'..."

5. מדרש שוחר טוב לתהלים, מזמור צה:

"...אל תקשו לבבכם כמריבה, את מוצא עשר נסיונות ניסו ישראל להקב"ה שנאמר 'וינסו אותי זה עשר פעמים' (במדבר יד)... ועשר נסיונות נתנסה אברהם אבינו ואלו הן: אחד באור כשדים, ולך-לך מארצך, ויציאתו מחרון, ויהי רעב, ושנים בשרה – בפרעה ובאבימלך ושל מילה, ושל בין הבתרים ושל יצחק ושל ישמעאל..."

הערה: מהר"י כהן מפרש: "פעם שני כי בי פעמים יצא כדאיתא בתוספות פ"ק דעבודה זרה, ופ"ק דסדר עולם רבה..."